

Poesiaren egia: emozioa eta estetika

PELLO OTXOTeko

Askotan galdetzen diogu geure buruari: Zergatik idazten dugu poesia? Sentimendu bat igortzeko, estetika jakin bat adierazteko, norberaren kezka nola edo hala kanporatzeko, bizitzaren ñabarduraren bat goraipatzeko... Auskalo! Ia mundu guztiak zerbait idatzi du noizbait eta nonbait, hala nola, poemak, abestiak, egunerokoak, gutunak, ipuinak, komentarioak blogetan edo blogetako komentarioei egindako iruzkinak. Hala ere, poesia idaztera gutxi batzuk animatzen gara. Zer bilatzen dugu adierazpen mota berezi honetan? Zerk bultzatzen gaitu poesiaren bidez geure gogoetak kanporatzera? Oro har, hitzen zolitasunak, esaldien kadentziak, erritmo literarioak, barne-musikaltasunak. Hori guztia lehen hurbilketa bat da, poesiaren alde formalari dagozkion identitate berezitasunak. Argi dago edozerk ez duela balio eta ezin zaiola edozeri, besterik gabe, lizentzia poetikoa deitu. Jakina, poesia ez da soilik egitura formal zuzena duena eta arauak osoki betetzen duen kaxa hutsa, bere hitzekin astintzen eta kitzikatzen ez bagaitu. Hona hemen poesiaren antzinako definizio bat: "Hitz batetik bestera doan bulkada, izpirituaren garretan sututa doana" (Platon).

Poemak egitura argia eta zehatza behar du izan, zer edo zer esan eta adierazi behar du, eta ez hitzak soilik. Kontu partikularren eta kontu unibertsalen artean elkarrekiko loturak eraiki behar ditu, Joan-etorriko bideak sortu, eta lerroen bitartez egilea eta irakurlea harremanetan jarri. "Poesia lengoia da; elkarrizketa pertsonal eta barnekoenean sortzen den lengoia. Poema batek bizitza izango du

irakurleak poetak idatzi zituen hitzei baino ez badie erantzuten" (W.H. Auden). Modu berean, norberaren barne-izatearekin harremanetan jartzea ere bada poesia: "Poesiaren bitartez gizakia bere existentziaren oinarrietara heltzen da. Elkarrizketa bat sortzen da, eta gizaki izatea elkarrizketa bera izatean datza" (M. Heidegger).

Keats-ek zioen poesiaren sorrera gizakiok egia eta edertasuna bateratzeko eta anitzeko dugun grinak bultzatuta gertatzen dela, baina era berean bazekien horixe lortzea ezinezkoa zela. Ahalegin horrek, ezinezkoa izan arren, sentitze horren emozioaren txinpartak jota poema sortzen du. Eta poesia terapia eta antidotoa da ezinegorenaren, irrazionaltasunaren eta hutsunearen kontra. Poesia erantzun gisa aurkezten zaigu egunero mehatxatzen gaituen nora ezari aurre egiteko, eta beldur eta izu primarioenel bekoz beko begiratzeko: bakardadea, porrota, heriotza, oinazea, ahanztura. Horregatik beharrezkoa da, bizitzen laguntzen duelako, komunikazioa errazten duelako, eta barne-izatearen garapena kitzikatzen eta eragiten duelako. Eta poetak hori guztia gerta dadin laguntzen du. "Norbere buruari eta beste guztiei sortzen zaizkien galdera betierekoak eta garaian garaiko galderak, eta bereziki gizarte konkretuetan indarrean daudenak argitzean datza poetaren zeregina" (H. Ibsen).

Poesia sortzeko errezeta ugari idatzi dira. Horietako bat hauxe litzateke: irakurtzea, motibazioa sustatzea, hezkuntza eta formazio literarioa edukitzea, gustu artistikoa lantzea, eredu egokiak erabiltzea, gaiekin asmatzea, eta batez ere, geure barne-ahotsa entzutea eta berari lasai isurtzen uztea, eta barne-ahots hori modu egokian adieraztea eta igortzea, halaber, pazientzia edukitzea eta maiz zuzentzea.

Ondoren, alperaturiko hori guztia kontuan izanda, eredu onak aukeratzen badira, gaiekin asmatzen bada eta, batez ere, norberaren barne-izatearen hitzak entzuten badira eta bere jarioari libreki adierazten uzten bazailo, pazientzia edukita eta zuzenketa ugari egin eta gero, agian, gutxien espero duzunean txinparta berezia sortuko da eta magiak bere agerpena egingo du folio zuriaren eszenatokian, kualitatiboki erabat berezia eta berezia den adierazpen horretan gauzatua: *poesia*.

Ez da erraza izaten zehatz-mehatz definitzea zer den zentzazio eta estetika horren agerpena, baina berau ezagutzea errazagoa iru-

ditzen zaigu bertan daukagunean edo bertan egon gabe bere ga-bezia sumatzen dugunean. Hitz batean, lerro batean, sintaxi berezi batean, erritmo edo melodia berezi batean azaleratzen zaigu, irudi batzuen batze prozesuan, begirada edo keinu baten deskribapenean, edo horien guztien konbinaketa batean aurkituko dugu. Agian, konbinaketa horretatik kanpo dagoen beste zer edo zer berrian ere topatuko dugu. Orduan, une horretan, idazkera guztia elementu horren inguruan antolatzen da, beste distira igorriko du eta zentzu berria hartuko. Poesiaren aurrean egongo gara eta puisiaren zerizaren mamia dastatu ahal izango dugu.

Horrekin batera, poetaren beraren barne-ahotsa ezagutzera iritsiko gara. Barne-ahots horretan poeta bakoitzak duen puisiaren iturburua aurkitzen da. Baina, zer dugu, bada, sarri askotan aipatzen den *barne-ahots* horren entzumena edo berari men egiteko behar hori? Sentimenduen bulkada aintzat hartzea. Funtsean: sentimenduen islaren adierazpena. Horien transmititze prozesuan eta igorpen estetiko egokian legoke puisiaren funtsa. Valéry-k idatzi zuen: "Benetan aberasten nau egunero ikusten dudana erabat ezberdin ikus dezadan eragiten didanak". Goi mailako poesia, hein handi batean, ameslaria izan ohi da etorkizuneko aldaketei begira. Halaber, poesiak gogoeta minimo bat edukitzea aberasgarria izango da, eta poemari esker garria gertatuko zaion bernizaren distira erantsiko dio gogoe-tak. Paul Valéry-ren hitzetara bueltatzen naiz, eta hauxe ekartzen digu gogora: "Poesiarik baliotsuena filosofia baten bihozkada islatzen duena da, edo filosofia baten bihozkada finkatzen duena. Bihozka-da hori aberatsagoa eta askoz ere zehaztugabeagoa balta poesiak ekar lezakeen filosofia baino". Eta ados nago berarekin puisiaren barnean ere pentsamenduaren hazia egon behar dela dionean (dena den, beste idatzi baterako gaia litzateke hau). Alabaina, muinean sentimenduak daude eta haiek sortarazten dituzten emozioak. Denok, orokorki, badaukagu gun e intimo bat, barne-barnekoa, nortasunaren txoko mugatua, zeinetan gizabanako bakoitzaren emozioak eta bulkadak hozitzen diren; eta, indibiduoak urrunekoa norberarena balitz bezala sentitzen du eta norberarena urrunekoa balitz bezala. Leku horretan pasioa eta sentimenduak erretzen dira, hots, emozio-rik primitiboena eta indartsuena, eta horien artean, gogo poetikoa.

Oso gun e berezia da hori, eta bertatik indar eta bulkada berezia dator, arestian aipatutako gogo poetikoa, alegia. Neurofisiologo

batzuek paleokortexean kokatzen dute, *hipocampus* eta *amigdala zerebralaren* artean. Bulkada hori neokortexera bideratzea, hots, alde arrazionalagoetara eramatea indar hori barreiatu gabe, irudietan zehaztea, besteengandik atxikigarriak izango diren erritmoetan itzultzea, eta irudi eta erritmo horiek besteek ulertuko dituzten hitzetan eraldatzea, horixe litzateke poetaren zeregina.

Bulkada horren indarrak bestelako gaitasun intelektual gehienak eraentzen ditu (esate baterako, pertzepzioa, memoria, ezagupen gaitasuna) eta emozioen eta sentimenduen lehengaila osatzen du: maitasuna, beldurra, gorrotoa, haserrea, amorrua, alaitasuna, tristezia, plazera edo malenkonia. Bulkada hori eduki ezean, idatzi daitzekeen hitz eta lerro ederrenek ere ez dute zentzu eta esanahi handirik izango. Bulkada horren indarrak gabe ez dago poesiarik; berarekin bakarrik, ere ez! Gogoeta eta emozioa txanpon beraren alde eta ifrentzua dira. Poeta bakoltzak bere hizkera eta ahots propioa eraiki behar ditu bi zutabe horietan eutsirik. Eta ahalegin hori sostengatzeko pasioaren nahitaezko presentzia beharko dugu, edonolako mintzaira poetikoaren oinarria berau baita. Beraz, zer geratzen zaigu, arazo horri modu hertsian heltzen badiegu? Zer da poesia deritzogun horren funtsa? Zein da poesiaren benetako egia? Gogoeta, sentiberatasuna, esperientzia, arte konkretu batekiko lotura, estetika berezi bat, ala emozioaren bulkada eta jario kontrola ezina? Zein da benetan poemaren funtsa? Non dago bere benetako zerizana eta egia?

Zalantzarik ez dago guztiak garrantzitsuak direla, eta neurri handi edo txikian, ia beti elementu horiek topa ditzakegula poema batean. Dena den, gutxi batzuetan sintetiza baldin bagenezake, ezinbestekotzat joko genituzkeen bi hauetan labur daitezke arestian aipatutako elementu guztiak: *emozioa eta estetika*.

Poesian garrantzitsua da zer esaten den eta nola esaten den. Are garrantzitsuagoa, ordea, isiltzen dena eta iradokitzen dena izan ohi da. Isiltasuna eta iradokizuna poemaren bi osagai oinarrizkoak dira. Osagai oinarrizko horiei esker poemak arnasten du, aurrera egin eta edertasunaren urertzera irits daiteke. Era berean, ezinbestekoak dira indarra, tentsioa, zehaztasuna, harridura eta asalatzeko gaitasuna. Badarik ere, konplexuena eta desiragarriena poemel

emozioa ematea izaten da, eta poemak berak emozioa igortzeko gaitasuna edukitzea.

Eta nola eragiten dugu emozio hori azaleratzeko, edo nola egin gorderik dagoen emozio hori kitzikatu eta pasioaren mekanismo guztiak martxan jartzeko?

Poesiari ez zailo hitzordurik jartzen, ez behartzen, ezta arau edo diziplina berezirik ezartzen ere. Poesia nahi duenean agertzen da. Ez dakigu nondik etortzen den; ahal duenean eta beharrezkoa denean, edo beste erremediorik ez dagoenean eta nahitaezkoa denean, baina betiere bere kabuz, umil eta irmo, jario iraunkor eta isilean azalduko da, *ad libitum et a piacere*.

Kafka-k zioen liburu bat aizkora bilaka daitekeela geure barneizatean dagoen itsaso jelatua zatitzeko. Horixe da gauzak beste modu batez ikusteko ezinbesteko baldintza. Horretarako ere balio dute poesiak, literaturak eta arteak, begirik gabe ikusteko, edo bestela esanda, begiek atxikitzen ez dutena ikusteko.

Genero literario bat baino gehiago jarrera bat da poesia, begiratzeko modu bat, pentsatzeko eta sentitzeko era berezia. Ahalegin bat da, jarraitua eta bukatu gabea, subertsioan murgiltzen gaituena eta adiskidetze loturak eraikitzen dituena. Badenaren errealitatean nahasmena sortu eta mundu hobe baterako proposamena egiten duena. Horregatik maiz topa ditzakegu poesia ugari duten testu narratiboak, ipuinak zein nobelak.

Kanpo-errealitatea...errealitate ugari bateratzen dituen errealitate handiagoa da. Eta ikuspegi horren jabe izan ohi da gogo poetikoa. Gogo poetikoa edertasunezko formaz osatua dago, zeinak perfekziorantz jotzen duen. Gogo poetiko horren iturburua, ordea, sentimendua da, sentimenduaren gogoeta eta sentimenduaren emozioa. Emozio handia, emozio hausnartua, eta taxuz eraikitako emozio oldoztua. Beste hitz batzuetan, kanpo-errealitatea barne-errealitatearen galbahetik pasatuta, galbahe horren sarearen zuloak emozioaren sentimenetik eraikiak direnean.

Ez da lan xamurra izaten poesia idaztea. Sarri askotan distantzia itzela geratzen da hasiera batean sortu nahi genukeen poema eta azkenean idaztea lortu dugun poemaren artean. Poetaren zeregina zailtasunaren kontra etengabe ekitea da. Horretarako beti prest eta

erne egon behar, jagole prestua baillitza, dirdai baten zain, errebelazio edota segurtamen baten esperoan. Eta behin azalduz gero, emozioaren indarra gehitu behar, Ideia horrek norbait edo zerbait antzaldatzeko gaitasuna duen mezua Igorri ahal izateko. Gehienetan, aldiz, eskuartetik ihes egiten du areak behatz tartean bezala. Bukatutzat ematen ditugun poemak, argitaratzen ditugunak, guretzat hobere-nak direnak, betiere hurbilketa soil bat dira, hau da, izan behar zuketen poema horien isla desitxuratua besterik ez dira. Hortaz, porrotaren eta asegabetasun zentzazioen jabe izan ohi da poeta. Arrazoi handiz zion Paul Valéry-k poema bat ez dela bukatzen, poema berez utzi egiten da.

Estetikari dagokionez, konplexuagoa izan daiteke (ez beti, ordea). Sortzaileak bulkada berezia izaten du sortzeko momentuan, eta poetak bereziki bi polo kontrajarriak bateratu behar ditu: elkar kideku barne-mundua eta kanpo-errealitatea, bakarra izan eta osotasunaren parte, biak batera, eta bere buruaz jabe izan, aldi berean finitua eta mugaezina dela jakinik.

Gogora dezagun Vicente Huidobro-k eskaintzen digun errezeta ederra: "*Poesia izan dadila mila ate irekitzen dituen giltzaren modukoa*", izan ere, poeta Jainko ttiki bat baita, eta poesia dibinitatearen nahia lurrean gauza dadin, dibinitateak erabiliko duen bitartekaria edo mezularia.

Gizakiaren abenturarik handiena bizitzea da, eta bizitzea barne-abentura eta kanpo-abentura da, banakakoa eta kolektiboa, epikoa eta etikoa. Eta, beraz, estetikoa.

Tolstoi-ren esanetan, estetika aurretik jarritako kanon jakin batzuetan oinarritzen eta eraikitzen dugu. Kanon hori garaian garaiko kritikoek edota klase burges sasi-ikasi batek eraiki izan ohi du; kasurik zabalenean ere, urte batzuk edota mende batzuk lehenago aurreko belaunaldiek eraikitako gustuetan oinarritzen dela esan genezake. Nolanahi ere, ez gara Tolstoi-ren hausnarketa horretan sartuko, batez ere luzeegi joko genukeelako. Hori bai, zalantzarik gabe balezta daiteke poesiaren iturrian, bere sorreran, eta poesiaren forma zein fondoan ongi taxutzen eta txukuntzen saiatzen garenean, estetika berezi eta konkretu baten itzalpean egiten dugula. Estetika horren nondik norakoak poeta bakoitzaren izaeraren araberakoak izango dira, eta bere ibilbidean eginiko irakurketek zedarrizaturik eta

bizitutako esperientzien mugarrietan sortutako emozioek lerratu dizkloten sentimenduek baldintzaturik egongo da. Horretaz aparte, ñabardurak gehitzen joango zaizkio unean uneko eta tokian tokiko bizipen berrien eta etorkizuneko gogoetetan oinarriturik.

Jakin badakigu poesiak zoritxarrez (edo zorionez?) ez duela ezer materiala lortzeko balio, eta poesia ezin dela diruz ordaindu. Aitzitik, modu berean badakigu mundu honetan balioa duten gauzek preziorik ez dutela, eta poesia horien artean dago. Eta emozioa baldin bada poesiaren ezaugarririk garrantzitsuenetakoa, emozio primario bat, gizakia gizaki den unetik gurekin dirau. Iraupen horren zergatia eta arrazoa ezdeusaren iraunkortasuna da, eta ezdeus horren iraunkortasunaren aurrean erantzuna ezintasuna da. Gure ezintasunaren erantzun hori nora ez hutsean eror ez dadin poesiaren bitartez aurre egiten diogu ezerezari, eta horren bidez erresistentzia jarrera bermatu. Erresistentzia da aurrera jarraitzeko indarra ematen diguna. Erresistentziak zentzua ematen digu eremu lehor eta etorkizunik gabeko horretan bizirik mantentzeko; beraz, gure biziraupena erresistentzia izan ohi da, hots, kasu horretan ezintasunak superbizipena bermatzen digu.

Juan Gelman-ek honela idatzi zuen "El Tajo" poeman:

*La poesía no hace
que algo suceda, dijo W.H. Auden.
Apenas sobrevive, dijo.
No dijo por qué. Sobrevive como
sobrevive la imposibilidad.*

Horrelakoa da poesia. Olatu bat, errealtatetik sortzen dena eta isiltasunaren lurralde ezezagunetara abiatzen dena. Eta olatuaren bita, emozioa, isiltasunaren urertzera iristen den azken arnasa da. Eta olatua lehertuko da, mila zati nora ezean barreiatuz, ezerezaren estatika astinduz, poesiaren taupadak edonora hedatuz, eta zaharberritua antzaldatu: olatua bera desagertzen denean, isiltasun horren azalean, urertz bustian, geratzen den azken arrastoa, emozioaren hazia, izandako aparraren azken mamia, azken lurraldea, azken egia.